

Snježana Vasilj

Ranosrednjovjekovni ukopi na lokalitetu Doljani- -Dubine u općini Čapljina, u Bosni i Hercegovini

UDK: 904 : 726.8 (497.6 Doljani) "653"
527.781 (497.6 Doljani) "653"

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno: 21. 6. 2012.

Snježana Vasilj

Filozofski fakultet

Studij za arheologiju

BH 88000 Mostar

Matice hrvatske b.b.

Bosna i Hercegovina

snjezanavasilj@gmail.com

| 19

U podnožju Gradine u Doljanima u općini Čapljina u Bosni i Hercegovini na ruševinama antičke građevine otkriveni su ranosrednjovjekovni grobovi. Od tri istražena kosturna groba posebno se zanimljivim pokazao grob br. 1. U tom je grobu u polusjedećem položaju, izravno u zemlju, bila sahranjena odrasla ženska osoba, uz koju su pronađeni ostaci kostura dva djeteta u dobi manjoj od 2 godine. Na prsima pokojnice pronađena je keramička posuda u kojoj se kao prilog također nalazio ljudski osteološki materijal: kosti stopala i šake odrasle osobe i kosti djeteta dobi od 1,5 do 3 godine.

Ključne riječi: Doljani, Čapljina, ranosrednjovjekovno groblje, antička arhitektura, osteološki materijal.

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA koja su godine 2007. i 2008. na prostoru Hutova blata dovela do značajnih otkrića, posebno u jezeru Desilo, značajna su i zbog otkrića niza kopnenih lokaliteta, od kojih posebnu pozornost zavrjeđuje lokalitet Dubine u Doljanima kod Čapljine s ranosrednjovjekovnim ukopima.

LOKALITET

Arheološki lokalitet Dubine nalazi se u mjestu Doljanima, na jugu Bosne i Hercegovine, u podnožju Gradi-
ne na lijevoj obali rijeke Neretve, uz magistralnu cestu Mostar-Čapljina-Metković, neposredno uz granični prijelaz prema Metkoviću u Republici Hrvatskoj.¹

Do istraživanja je došlo kada je Zavod za zaštitu kulturno-povijesne baštine Hercegovačko-Neretvanske županije (kantona) iz Mostara, zbog devastacije arheološkog lokaliteta (rušenja zidova antičke građevine i lomljenja mozaika), prekinuo radove na jednoj obiteljskoj kući. Manja zaštitna arheološka istraživanja koja su potom uslijedila, rezultirala su vrlo zanimljivim nalazima.²

1 AL 1988, Tom 3/25,56; Patsch 1906, str. 388.

2 Arheološka istraživanja rezultat su projekta Ministarstva obrazovanja i znanosti Federacije Bosne i Hercegovine *Podvodno i kopneno rekognosciranje prostora Hutovog blata*. Radove je obavio istraživački tim Studija za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, mr. sc. Snježana Vasilj i studenti arheologije Josip Ta-

sl. 2

Otkriveni su ostaci veće antičke građevine, o kojoj izravan svjedoči impozantan kameni zid koji se, sa 13,5 metara dužine, 0,55-1,07 metara visine i 0,60 metara širine, proteže u smjeru sjever-jug (T. 1, plan 1). Sa zapadne strane zida sačuvani su ostaci prostorije s dvjema odvojenim podnicama na kojima su se, prije devastacije, nalazili mozaici. U trenutku intervencije mozaici su bili prepoznatljivi tek u sloju žbuke koja se sačuvala uz rubove zidova. Da devastacija kojoj smo svjedočili, nije bila jedina koja se dogodila na ovom lokalitetu, potvrdila je situacija na terenu.³ Izravan dokaz je masivni potporni betonski zid podignut iza današnjeg stambenog objekta, tek 0,60 m ispred kamenog antičkog zida.

bak, Mirko Rašić, Toni Miličević, Ivica Dragičević i Ivan Prce.

3 Miličević 2004, str. 219-222.

sl. 1

Upravo su na prostoru koji se nalazio između tih dvaju zidova, otkriveni ranosrednjovjekovni ukopi koji su predmetom naše pozornosti.

GROBOVI

Tijekom istraživanja 2009. i 2010. godine na ovom su lokalitetu pronađena tri groba s osteološkim ostacima triju odraslih osoba i tri djeteta (T. I, plan 2).⁴ To su potvrdile antropološke analize načinjene u Laboratoriju Odsjeka za arheologiju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Na taj su način prikupljeni podaci o spolu odraslih osoba, o njihovoj starosti u trenutku smrti, o patološkim promjenama na kostima, o tafonomijskim značajkama kao i o prisutnosti drugih pridruženih materijalnih ili životinjskih ostataka.⁵ Još dva groba, s osteološkim ostacima dviju odraslih osoba, pronađena su naknadno, godine 2011., za nastavljajući građevinskih radova na spomenutom stambenom objektu.

Grob br. 1

U grobu br. 1 na dubini od 0,40 m uz živu stijenu, na koju se naslanja temeljna stopa antičkog zida A, u kutu s njegove zapadne strane, a neposredno uz južnu stranu pregradnog zida B, nalazio se kostur odrasle osobe. Po njegovu položaju moglo se zaključiti da je osoba bila ukopana u polusjedećem stavu, s lijevim ramenom naslonjenim na stijenu, što se dalo zamijetiti već u trenutku otkrića, kad se kost lijeve nadlaktice još nalazila okomito priljubljena uz temeljnu stopu antičkog zida A. (T. I, plan 2).

sl. 3

4 Kosturni ostaci dvoje djece pronađeni su uz žensku osobu ukopanu u grob br. 1, a ostaci trećeg djeteta u posudi koja se nalazila u istom grobu. Prema svjedočenju vlasnika zemljišta, na tom se mjestu pri izgradnji njihovog stambenog objekta i susjednih objekata kao i magistralne ceste 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća, nalazilo dosta osteološkog materijala, na osnovi čega je moguće pretpostaviti da se u ovom slučaju moglo ređiti o većem groblju.

5 Šlaus 2010.

Istodobno, kosti lijeve podlaktice i desne ruke nalazile su se oko keramičke posude na prsnom dijelu kostura. Važno je napomenuti da je distalni dio lijeve ruke bio uz sam obod posude.⁶ Uz kostur je, s desne strane, ležala dislocirana lubanja, koja je, zbog položaja u kojem se tijelo nalazilo, vjerojatno pala i pritom se okrenula naopako (T. II, Sl. 1).

U ovom je slučaju analizom antropološkog materijala dokazano je da se radi o odrasloj ženskoj osobi u dobi od 30 do 40 godina, koja je za života patila od niza patoloških i degenerativnih promjena, posebno manifestiranih na ekstremitetima.

Osim registrirane anemije, osteoartritisa i niza mikrotrauma nastalih vjerojatno pri svakodnevnim poslovima, dijagnosticirana je i antemortalna depresijska fraktura na lijevoj strani čeonu kosti, do koje je došlo zbog traume veličine 5 x 4 mm, koja se očituje zaobljenim rubovima i poroznim dnom. Uz ovaj kostur analizom su potvrđeni "fragmenti lubanja i bedrene kosti najmanje dva djeteta starosti manje od dvije godine", koji ovaj grob čine posebno značajnim i zanimljivim.⁷

Grob br. 2

U ovom grobu, veličine 2,0 x 0,65 m, koji je također bio ukopan uz temeljnu stopu antičkog zida, nalazili su se kosturni ostaci odrasle osobe koja je, položena na leđa, bila sahranjena u smjeru sjever-jug, s glavom na južnoj strani. Ruke su bile ispružene uz tijelo, a šake položene na karlicu (T. I, plan 2; T. II, Sl. 2). Nedostajale su kosti stopala, koje su naknadno pronađene među kostima iz grobova br. 1 i br. 3 koji se nalazio ispod grobova br. 1 i br. 2.

Osim toga, važno je naglasiti da su na ovom grobu bili vidljivi i određeni graditeljski zahvati. Iznad lubanje, na južnoj strani groba, nalazio se veći kamen, a ispod nogu, na sjevernoj strani, grob je u dužini od 0,60 m bio popločan manjim kamenjem, tanjim kamenim pločama i fragmentima tegula, imbreksa i amfora (T. II, Sl. 3). Ispod tog popločanog dijela kao i duž cijele podnice groba nalazio se sloj sitnog, čvrsto nabijenog kamena i zemlje (T. II, Sl. 4).

I u ovom slučaju antropološka je analiza dala zanimljive rezultate. U grobu je bila pokopana odrasla

6 Možda upravo ovakav položaj šake može biti razlogom što su se u keramičkoj posudi uz kosti djeteta našli i dijelovi šake odrasle osobe, ali će za tu potvrdu svakako trebati pričekati dodatne analize.

7 Šlaus 2010, str. 5. Prilikom istraživanja ovaj osteološki materijal, zbog stanja kostiju i iznimno crne zemlje, nije bilo moguće izdvojiti. Registriran je tek pri provedenim antropološkim analizama.

muška osoba, u dobi od 30 do 35 godina, koja je za života imala brojnih i ozbiljnih zdravstvenih teškoća. Uspješno su dijagnosticirani znakovi periostitisa (akutne upale okosnice) na lijevoj strani gornje čeljusti i ličnih kostiju te Schmorlovi defekti na 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11. i 12. prsnom pršljenu te 1. slabinskom pršljenu, do kojih je, kako je pretpostavljeno, došlo zbog napornih fizičkih aktivnosti. Uz to, ustanovljene su avitaminoza i anemija, kao izravna posljedica kronične neuhranjenosti, što se, uz ostalo, očitovalo i na zubima, u vidljivim hipoplastičkim defektima.⁸

Grob br. 3

Stjecajem okolnosti, do otkrića ovog groba, veličine 1,90 m x 0,65 m, došlo je tek nakon što su uklonjeni kosturni ostaci iz groba br. 2. Do tada se činilo da pronađeni osteološki materijal pripada grobu br. 1. Naime, veći dio kostura, noge i karlica, nalazio se neposredno ispod groba br. 1, a glava, ruke, prsni koš i rebra ispod groba br. 2, s razlikom što je na tom dijelu ovaj grob od groba br. 2 bio odvojen već spomenutom podlogom od sitnijeg kamena i zemlje (T. I. plan 2; T. II. Sl. 4). Uz to, potrebno je naglasiti da je prostor za ovaj grob bio posebno pripremljen. Na sjevernoj strani grob se nalazio na živoj stijeni, koja je, vjerojatno u tu svrhu, klesanjem bila prilagođena razini groba, dok je na južnoj strani njegova podloga bila pripremljena nasipanjem kamena, antičkih tegula i imbreksa. Osim toga, na južnoj strani groba lubanja je bila okružena nizom manjih kamenih blokova.

sl. 4

Premda, zbog teških uvjeta istraživanja i neriješenih vlasničkih odnosa, nije bilo moguće ovaj kostur u cijelosti dostaviti na antropološku analizu – jer se do njega došlo naknadno, tek nakon što je uklonjen grob

br. 2 – uspjelo se dokazati da je u grobu bila pokopana odrasla muška osoba u dobi između 30 i 40 godina. Kostur se nalazio položen na leđima, 0,50 m ispod temeljne stope antičkog zida, u smjeru sjever-jug, s glavom na južnoj strani, okrenutom na lijevu stranu, i s rukama pruženim uz tijelo; nemamo valjanu informaciju o položaju šaka.

Osim godina starosti, antropološka analiza je i u ovom slučaju potvrdila periostitis, jednu od upalnih bolesti kostiju, od koje je i ova osoba bolovala.⁹

Grob br. 4

Do otkrića ovog groba došlo je godine 2011., kad su nastavljeni radovi na spomenutom stambenom objektu uz koji su bili pronađeni i prije navedeni grobovi. I u ovom slučaju radi se o ukopu uz temeljnu stopu antičkog zida. U grobu su se nalazili devastirani kosturni ostaci (sačuvan je samo manji dio donjih ekstremiteta uz karlicu) odrasle ženske osobe, koja je također bila položena u smjeru sjever-jug, s glavom na južnoj strani¹⁰ (T. IV, Sl. 1). Lubanja je bila prilično uništena, ali se moglo zaključiti da je bila okrenuta na lijevu stranu. Nadlaktične kosti bile su pružene uz tijelo, a ruke prekržene na karličnom dijelu. Ispod kostiju šake lijeve ruke nalazile su se dvije životinjske kosti (T. IV, Sl. 2). Nakon uklanjanja osteološkog materijala ispod lubanje, na kamenoj ploči pronađen je manji metalni predmet. I na ovom grobu zamijećene su graditeljske intervencije. Neposredno iznad lubanje nalazio se veći kameni blok, a do njega s obje strane niz u polukrug složenih manjih kamenova.

Grob br. 5

Za razliku od prethodnog, ovaj grob nije bio devastiran. Veličine 1,80 x 0,65 m, nalazio se na kraju južne strane antičkog zida, na živoj stijeni. U njemu su se nalazili osteološki ostaci mlađe odrasle muške osobe, lošije sačuvani, vjerojatno zbog vlage. Pokojnik je kao i oni iz prethodnih grobova bio položen na leđa, u smjeru sjever-jug, s glavom na južnoj strani (T. IV, Sl. 3). Lubanja je bila dosta oštećena, desna ruka spuštена niz tijelo, lijeva položena na karlicu, a noge sastavljene u koljenima. Uz desnu bedrenu kost nalazili su se fragmenti veće keramičke posude (T. IV, Sl. 5). Što se graditeljskih intervencija tiče, nisu bile znatnije. Osim nešto manjeg

⁹ Šlaus 2010, str. 6.

¹⁰ Antropološka analiza osteološkog materijala iz grobova br. 4 i br. 5 nije rađena, dok je za životinjske kosti zatraženo mišljenje na Veterinarskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

⁸ Šlaus 2010, str. 8.

kamenja i fragmenata tegula oko glave kao i na površini čitavog groba, graditeljski zahvati sveli su se na njegovu niveliranje, posebno na zapadnoj strani, gdje su u tu svrhu bili postavljeni veći kameni blokovi.

POLOŽAJ GROBOVA I NAČIN POKAPANJA

Što se položaja grobova i načina pokapanja u njima tiče, naglašeno je da su pronađeni u malom, točnije uskom prostoru između antičkoga i suvremenoga betonskog zida. U trenutku kad su se ukazali dijelovi kostura s keramičkom posudom u grobu br. 1, bilo je jasno da će taj grob, a i drugi, ako ih bude, u cijelosti biti moguće istražiti tek nakon uklanjanja bar dijela novoga betonskog zida. Ta intervencija pokazala se opravdanom jer su, osim ovog, u tom prostoru otkrivena još četiri groba (T. 1, plan 1 i 2). Svi ukopi su, kako je već predloženo, bili kosturni, ali izvan za to doba uobičajene sheme. To znači da su, umjesto u smjeru istok-zapad, u ovom slučaju pokojnici položeni u smjeru sjever-jug, s glavom na južnoj strani. I ženska osoba ukopana u grob br. 1 bila je okrenuta prema jugu, ali u karakterističnom polusjedećem položaju. Razlog za to vidimo u zidu antičke građevine, koji je uvjetovao takav položaj grobova.¹¹

Osim toga, grobovi su bili ukopani uz živu stijenu, na koju se oslanja temeljna stopa antičkog zida. I dok na grobu br. 1 nije bilo vidljivih arhitektonskih intervencija, one su na ostalim grobovima bile prilično uočljive. Kod groba br. 2, na njegovoj sjevernoj strani, gdje su se nalazili donji ekstremiteti bez stopala, grob je bio popločan (T.II. Sl. 3), dok se na južnoj, uz lubanju, nalazio kameni blok koji se, ipak, ne čini dijelom grobne cjeline (T. II Sl. 2). Prije će biti da se zbog tektonskih djelovanja urušio i pritom znatno ošteti lubanju. Osim toga, ispod kostura, na cijeloj površini groba, nalazio se sloj sitnijeg kamenja i zemlje, kojim je grob bio odvojen od groba br. 3, koji se, kako je već rečeno, većim dijelom nalazio ispod njega (T. II. Sl. 4).

Određene intervencije dale su se zamijetiti i na ostalim grobovima. Tako je podloga groba br. 3. bila posebno pripremljena. Djelomično je u tu svrhu na sjevernoj strani bila isklesana stijena, dok su neravnine između kamenja, kao i kod groba br. 4, bile popunjene antičkim materijalom: fragmentima tegula, imbreksa, amfora i lomljenog kamena (T. III. Sl. 1). Također su kod grobova br. 4 i br. 5 zamijećene intervencije na prostoru uz lubanje, koje se, kao i kod groba br. 2, ne mogu smatrati slučajnim. Naime, kod groba br. 4 iznad lubanje nalazio se jedan veći kamen, a uz njega, s obje

strane lubanje, do razine ramena, u polukrug naslagano manje kamenje i tegule (T. IV, Sl. 1). Slična situacija registrirana je i kod groba br. 5, gdje se također manje kamenje, s fragmentima tegula, nalazilo oko lubanje, dok su veći kameni blokovi korišteni za niveliranje samo na njegovoj južnoj strani (T. IV, Sl. 3).

Što se ukopa tiče, situacija je u grobovima br. 1 i br. 4, za razliku od ostala tri groba, u kojima su bile ukopane tri odrasle osobe (dvije muške i jedna ženska), bila znatno složenija. To posebno vrijedi za grob br. 1.

U grobu br. 4 su prilikom istraživanja ispod kostiju lijeve šake pronađene dvije kosti koje nisu pripadale ostalom osteološkom materijalu. Prema informaciji s Veterinarskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, radi se o kostima ptice (vjerojatno neke močvarice) i manjeg sisavca¹² (T. IV, Sl. 2). Slični nalazi nisu rijetki, i registrirani su na nizu srodnih lokaliteta. Veći je problem nastao kad je antropološka analiza pokazala da su se uz kostur odrasle ženske osobe u grobu br. 1 nalazili ostaci lubanja i kostiju “najmanje” dvoje djece, u dobi do dvije godine, a osteološki materijal koji je pripadao trećem djetetu pronađen je pohranjen u keramičkoj posudi koja se nalazila u grobu.¹³

sl. 5

Stjecajem okolnosti situacija je postala još složenija, jer je u ovom grobu došlo do miješanja osteološkog materijala iz grobova br. 2 i br. 3 (T. III. Sl. 2). Osim što se kostur iz groba br. 1 nalazio neposredno iznad kostura iz groba br. 3, u ovaj grob su dospjele i kosti stopala koje su nedostajale u grobu br. 2. Do toga je vjerojatno došlo zbog visine pokojnika, kada su se stopala našla izvan podloge pripremljene za noge, koja ih nije mogla zadržati, pa su s vremenom stopala propala u grob br. 1, koji se u tom dijelu našao 0,30 m niže od groba br. 2. (T. II. Sl. 6).

¹² Na žalost, detaljnije analize nije bilo moguće napraviti.

¹³ Šlaus 2010, str. 5.

¹¹ Petrincec 2009, str. 101-102.

Zbog svega se toga uz grob br. 1 neminovno postavlja niz pitanja, među ostalim i ono o mogućem zajedničkom ukopu u ovim grobovima. Pretpostaviti istodoban ukop dviju odraslih osoba s dvoje djece i ostacima trećeg djeteta u keramičkoj posudi ne čini se i prihvatljivim, posebno iz razloga što se kostur iz groba br. 3 jednim dijelom nalazio ispod groba br. 2, a drugim dijelom ispod groba br. 1. Vjerojatno se u ovom slučaju ipak radilo o zasebnim ukopima, do kojih je moglo doći u kraćem razdoblju, u manjem ukopnom prostoru, zbog čega je s vremenom došlo do preklapanja i miješanja osteološkog materijala. Možda, posebno kad je u pitanju grob br. 1, ne bi trebalo isključiti ni mogućnost kakvog kulturnog obreda u okviru kojeg bi u međusobni odnos bilo moguće dovesti odraslu žensku osobu i djecu ukopanu uz nju. Ipak, razmišljati o istodobnom ukopu majke i možda njezine djece zasad, bez dodatnih analiza, ne bi bilo prihvatljivo.¹⁴ Može se tek u granicama koliko literatura o tome trenutno govori, pretpostaviti određeni rodbinski ukop.

U kontekstu do sada istraženih grobova u kojima su pronađeni kosturni ostaci odraslih osoba i posebno ženske osobe s osteološkim ostacima troje djece, potrebno je reći kako ukopi dviju ili više (posebno odraslih) osoba tijekom ranog srednjeg vijeka ipak nisu bili rijetki.¹⁵ Registrirani su na većem broju lokaliteta, posebno na području Dalmacije, primjerice u Ninu, gdje je na Ždrijcu otkriveno 27 grobova s dva ukopa,¹⁶ na Materizi, dva,¹⁷ u Smilčiću na lokalitetu Kulica¹⁸ i Velimu – Velištaku, po jedan,¹⁹ te na Maklinovu brdu u Kašiću, dva.²⁰ Za razliku od dvojnih ukopa odraslih osoba, višestruki dječji ukopi doista su rijetki. Do sada su registrirani u dva slučaja: na Ždrijcu u Ninu, gdje su, uz poganski ritual, zajedno ukopani majka i dijete,²¹ i na Materizi, također kod Nina, gdje je registriran ukop odraslog muškarca i djeteta.²²

Važno pitanje koje se, uz ostala, postavlja u kontekstu ovih do sada najjužnije registriranih ranosrednjovjekovnih ukopa, jest i koliko je moguće ove grobove dovoditi u vezu s grobljima na redove s izraženim po-

ganskim kulturnim elementima?²³ U određenim granicama, premda na osnovi samo pet istraženih grobova, to je moguće, ali uz konstataciju da se radi o grobovima koji su u određenoj mjeri, kako smo vidjeli, izvan uobičajene sheme. Tu je, razumljivo, i pitanje odgovarajućega kronološkog vrednovanja. Premda literatura dopušta da se ovaj lokalitet promatra u okviru pogrebnih običaja koji se od sredine 8. do sredine 9. st. vežu uz ranosrednjovjekovna groblja, usudila bih se – ponajprije zbog posuda koje su pronađene u grobovima br. 1 i br. 5 – ovaj nalaz promatrati u nešto ranijem vremenu, već od 7. st.,²⁴ dakako, pritom sam svjesna kako se, zbog niza značajnih komponenti, pruža mogućnost i promatranja ovoga groblja u širem kontekstu. Način pokapanja, pojava ukopa većeg broja osoba ili rodbinskih ukopa, oblik grobova i njihova orijentacija, blizina vode i grobovi ukomponirani u antičku građevinu značajke su koje ovo groblje povezuju ne samo sa susjednim Višićima²⁵ i Mogorjelom²⁶ ili s nešto udaljenijim Koritima u Duvnu,²⁷ Sv. Ivom,²⁸ Grborezima²⁹ i Rešetaricom kraj Livna³⁰ nego i s nizom drugih sličnih lokaliteta u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj.³¹

GROBNI PRILOZI

Keramika

Među keramičkim materijalom do kojeg se došlo za ovih istraživanja, posebnu pozornost zauzimaju: posuda iz groba br. 1 i fragmenti slične (gotovo istovjetne) posude iz groba br. 5. Druge keramike, osim manjih fragmenata grube keramike, u grobovima gotovo da i nije bilo. Pronađen je veći broj fragmenata tegula, imbreksa i amfora na popločanom dijelu groba br. 2, u podlozi groba br. 3, gdje su poslužili za ravnanje grobne podloge, te u grobovima br. 4 i br. 5.³² U tom su kontek-

14 Osim antropoloških analiza druge analize, u ovom slučaju, nisu rađene premda bi DNK analiza bila od iznimne važnosti.

15 Šlaus 2010, str. 5.

16 Petrinec 2009, str. 106; Belošević 1980, str. 78.

17 Belošević 1973, str. 227-228.

18 Belošević 2000, str. 88; Petrinec 2009, str. 106.

19 Jurić 2006, str. 318-319.

20 Belošević 2000, str. 88; Belošević 1980, str. 46; Petrinec 2009, str. 106.

21 Belošević, 1973, str. 225; Petrinec 2009, str. 106.

22 Belošević 1973, str. 236; Petrinec 2009, str. 106.

23 Petrinec 2009, str. 9, 39-49.

24 Belošević 1972, str. 304; Belošević 2000, str. 80-84; Petrinec 2009, str. 8. S obzirom na situaciju i okolnosti nalaza, ove bi grobove bilo moguće promatrati u kontekstu jednoga kontinuiranoga groblja, od ranosrednjovjekovnih poganskih do kršćanskih ukopa.

25 Čremošnik 1965, str. 201-211.

26 Čremošnik 1952, str. 241-271.

27 Miletić 1989, str. 175-200.

28 Glavaš 1999, str. 105-111.

29 Bešlagić, Basler 1964.

30 Petrinec, Šeparović, Vrdoljak 1999, str. 33, 38.

31 Petrinec 2009, str. 99-106.

32 Za razliku od grobova u kojima su fragmenti keramike tek registrirani, između antičkog i suvremenog betonskog zida pronađen je veći broj fragmenata keramike koji pripadaju vremenu od prapovijesti do srednjeg vi-

stu spomenuta posuda i fragmenti posude iz groba br. 5 najznačajniji su nalazi, jer su keramičke posude inače bile najčešći prilog u ranosrednjovjekovnim grobljima na redove s poganskim obredima, kako bi i ovdje to mogao biti slučaj.³³

Posuda iz groba br. 1 (T.III. Sl. 3,4,5) izrađena je od nešto slabije pročišćene gline s primjesama sitnog pijeska i dosta kalcita. Rađena je bez lončarskog kola, zbog čega, za razliku od većine ovakvih posuda, na dnu nema karakteristično udubljenje, otisak osovine sporotirajućeg kola.³⁴ Iz tog razloga dno i stijenke su nešto deblji, a na cijeloj površini su blage neravnine nastale zbog poliranja posude prstima. Zbog neravnomjernog pečenja, boja posude varira od blago crvenkaste do tamnije sivosmeđe. Osim toga, asimetričnog je trbušasto-kružnog oblika, nešto kraćeg, blago izvijenog vrata, sa zaobljenim obodom; dimenzije su joj: visina 22 cm, promjer otvora 14 cm, promjer trbuha 19 cm i promjer dna 13,5 cm. Ukrašena je valovnicom koja je, oštrijim alatom, nepravilno urezana rukom preko cijelog ramena posude. Kako se dade zamijetiti, znatno je veća od posuda koje su tijekom ranog srednjeg vijeka obično polagane u grobove, pa i zbog toga predstavlja rijedak nalaz. Po materijalu i načinu izrade te s promjerom otvora grla od 15 cm i promjera dna od 13 cm (koje je bilo moguće izmjeriti) te ukrasom valovnice u potpunosti joj odgovaraju fragmenti posude iz groba br. 5.

Slična joj je, premda je rađena na lončarskom kolu, posuda pronađena u grobu 3A, na lokalitetu Stranče – Gorica u Tribalju kod Vinodola³⁵ kao i posuda pronađena kod crkve sv. Križa kod Nina.³⁶ Oblikom, načinom pečenja i ukrasom znatnije se ne razlikuje od kultne keramike s drugih lokaliteta, ali ni od naseobinske keramike, koja je pronađena na već spomenutim susjednim lokalitetima, u Mogorjelu i Višićima, na kojima su se, kao i u ovom slučaju, ukopi iz ranog srednjeg vijeka našli u ruševinama antičkih građevina.

Na kultnu namjenu u značajnoj mjeri upućuje i njezin sadržaj pa i kontekst pronalaska. Naime, u trenutku kad je otkriven grob br. 1, posuda se, što je već naglašeno, nalazila na prsnom dijelu kostura. U njoj se, kako se pri pražnjenju sadržaja posude vidjelo, nalazio određeni osteološki materijal.

Antropološka analiza dokazala je prisutnost desne nadlaktične kosti i fragment križne kosti djeteta u dobi između 1,5 i 3 godine, te falange, lijeve navikularne i 1., 2. i 5. desne metatarzalne kosti stopala odrasle osobe, kao 1. i 3. desne i 3. lijeve metakarpalne kosti šake također odrasle osobe.³⁷

Premda rijetko, različiti su prilozi, u posudama i drugdje u grobovima, ipak registrirani na nekim lokalitetima. Tako su kokoške kosti pronađene na lokalitetu Mramorje u Grborezima, ptičje na Bračića podvornicama u Biskupiji, ljuška jajeta u Dubravicama kod Skradina, a na lokalitetu Velim – Velišćak u Stankovicima pronađena je životinjska kost koja je, zbog svoje veličine, većim dijelom bila izvan posude u koju je bila pohranjena.³⁸ Za razliku od nabrojanih primjera, ovdje se radi o rijetkom, zapravo jedinstvenom nalazu, koji je posvjedočio polaganje ljudskih kostiju (odrasle osobe ili odraslih osoba i djeteta) u posudu koja, u ovom slučaju, nije uobičajena urna, nego posuda iskorištena u kultnu svrhu.³⁹ Za razliku od ovog nalaza, u najvećem broju slučajeva radilo se, kao i u primjeru groba br. 4, o priložima koji su činili popudbinu, kad se u posude kao prilog ostavljala hrana potrebna pokojniku na njegovu putu u zagrobni svijet.⁴⁰

Drugih priloga u grobovima gotovo da nije bilo. Ispod lubanje u grobu br. 4 pronađen je manji olovni perforirani predmet promjera 13 mm (sličan pršljenu), koji je mogao služiti kao privjesak (T. IV, Sl. 4a, 4b), i fragment prozirnog svijetlozelenog oboda manje antičke staklene posude, dužine 20 mm, visine 8 mm i debljine 2 mm, pronađen uz fragment keramičke posude iz groba br. 5.

Više priloga u grobovima i općenito nalaza na terenu sigurno bi značajnije dopunilo sliku ovog lokaliteta u razdoblju ranog srednjeg vijeka. Od izuzetne je važnosti pronađena jagoda sljepoočnicarke (T. III. Sl. 6), nakita najzastupljenijeg u ranosrednjovjekovnim grobljima s kršćanskim načinom pokapanja.⁴¹

Izrađena od srebra, dužine 23 mm i širine 15 mm, s tragovima pozlate, ukrašena s četiri simetrična romba ispunjena vrlo sitnom granulacijom, s četverostrukim

jeka. Razlog tome je erozija tla, zbog koje se s vremenom materijal s Gradine, koja se nalazi neposredno iznad ovog lokaliteta, deponirao s vanjske strane antičkog zida.

33 Belošević 2000, str. 81-84; Petrinec 2009, str. 14-15.

34 Belošević 1999, str. 113-118.

35 Petrinec 2009, str. 45.

36 Belošević 1999, str. 117.

37 Šlaus 2010, str. 2. Osim provedenih analiza bilo bi vrlo zanimljivo, uz DNK analize koje bi utvrdile moguće srodstvo ukopanih osoba, saznati pripadaju li kosti šake i stopala odraslih osoba pronađenih u ovoj posudi osobama iz groba br. 1, u kom se posuda nalazila, ili groba br. 2, iz kojeg su se kosti stopala našle u grobu br. 1.

38 Jurić 2006, str. 318.

39 Belošević 2000, str. 113-120.

40 Petrinec 2009, str. 114.

41 Petrinec 2009, str. 208.

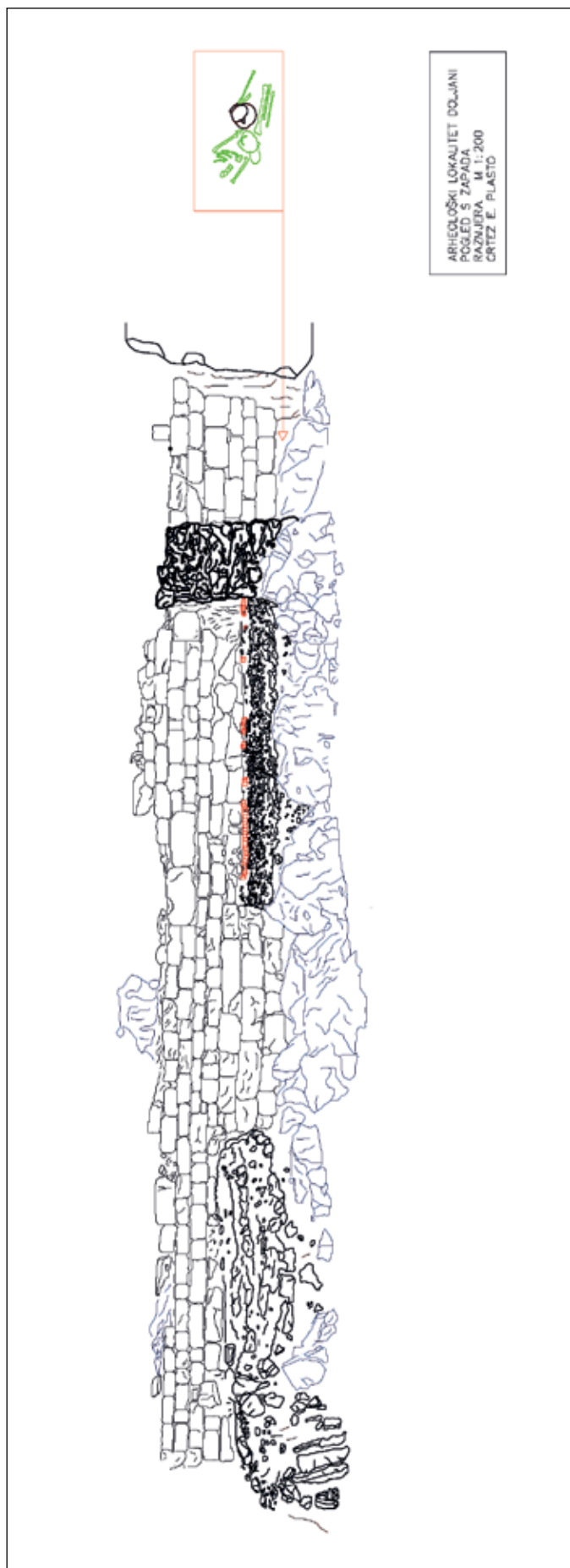

sl. 6

zvjezdicama uz otvore kroz koje se provlačila žica za karičice i poprečnim rebrom, koje je također bilo ukrašeno s dva reda granula, spada u kategoriju luksuznih nalaza. Primjerci slični njoj dosta su česti jer su registrirani na većem broju lokaliteta, kao u nedalekim Višićima, a zatim na Crkvini u Biskupiji, Parčiću, Crkvini

u Koljanima, Gajinama u Kaštel Sućurcu i Muću Gornjem.⁴² Radene u različitim inačicama, od luksuznih zlatnih i srebrnih pa do, vjerojatno, lakše dostupnih brončanih, ipak nisu materijal primjeren za datiranje. U tu kategoriju svakako spada i ova jagoda, koja nije dio grobne cjeline, nego slučajan nalaz, dislociran zbog devastacija kojima je, tijekom vremena, lokalitet nekoliko puta bio izložen. Ipak, njezino značenje nije moguće u potpunosti isključiti. Potrebno ju je promatrati kao neposredan dokaz kontinuiranog trajanja groblja na lokalitetu u rasponu od ranog srednjeg vijeka pa sve do prvih desetljeća 11. st., dokad se sljepoočničarke susreću, posebno unutar starohrvatskoga kulturnog kruga.

42 Petrinec 2009, str. 208-212.

T. 1, Plan 2

T. 1, Plan 3

Crteži: Emir Plasto

Tabla 2

Sl. 1.

Sl. 4.

Sl. 2.

Sl. 5.

Sl. 3.

Sl. 6.

Fotografije: Zoran Grizelj, Snježana Vasilj i Ivica Dragičević

Tabla 3

Sl. 1.

Sl. 2.

Sl. 3.

Sl. 4.

Sl. 5.

Sl. 6.

Fotografije: Zoran Grizelj, Snježana Vasilj i Ivica Dragičević

Tabla 4

Sl. 1.

Sl. 3.

Sl. 2.

Sl. 4 a

Sl. 4 b

Sl. 5

Sl. 6

Fotografije: Zoran Grizelj, Snježana Vasilj i Ivica Dragičević

LITERATURA

AL 1988

Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, 3, Sarajevo 1988.

Belošević 1972

J. Belošević, *Materijalna kultura Hrvata na jadranskoj obali od doseljenja do IX stoljeća*, Materijali, IX, Beograd 1972, 297-318.

Belošević 1973

J. Belošević, *Starohrvatska nekropola uz humak "Materiza" kod Nina*, Diadora, 6, Zadar 1973, 221-242.

Belošević 1980

J. Belošević, *Materijalna kultura Hrvata od VII. do IX. stoljeća*, Zagreb 1980.

Belošević 2000

J. Belošević, *Slavenska naseobinska keramika otkrivena u okolištu crkve sv. Križa u Ninu*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti, 38(25), Zadar 2000, 113-120.

Belošević 2001

J. Belošević, *Razvoj i osnovne značajke starohrvatskih grobalja horizonta 7. – 9. stoljeća na povijesnim prostorima Hrvata*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru. Razdio povijesnih znanosti, 39(26), Zadar 2001, 61-70.

Bešlagić, Basler 1964

Š. Bešlagić, Đ. Basler, *Grborezi srednjovjekovna nekropola*, Sarajevo 1964.

Čremošnik 1951

I. Čremošnik, *Nalazi nakita u srednjovjekovnoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, n. s., VI, Sarajevo 1951, 241-270.

Čremošnik 1952

I. Čremošnik, *Keramika iz rimskog nalazišta Mogorjela*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, n. s., VII, Sarajevo 1952, 241-271.

Čremošnik 1965

I. Čremošnik, *Rimska vila u Višićima*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, n. s., 20, Sarajevo 1965, 147-260.

Glavaš 1994

T. Glavaš, *Otkrivanje sv. Ive (današnji rezultati istraživanja prvog franjevačkog samostana u Livnu)*, u: *Livnanski kraj u povijesti*, Split-Livno 1994, 105-111.

Jurić 2005

R. Jurić, *Velim – Velištak*, Hrvatski arheološki godišnjak, 2, Zagreb 2005, 318-319.

Miletić 1979

N. Miletić, *Ranosrednjovjekovna nekropola u Koritima kod Duvna*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, n. s., XXXIII (1978), Sarajevo 1979, 141-204.

Miletić 1989

N. Miletić, *Ranoslovenske nekropole u Bosni i Hercegovini – komparativna razmatranja*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, n. s. 44, Sarajevo 1989, 175-200.

Miličević 2004

I. Miličević, *Slučajno arheološko nalazište u Doljanima kod Čapljine – Preliminarno izvješće*, Hercegovina, 18(10), Mostar 2004, 219-222.

Patsch 1906

K. Patsch, *Pseudo Skilakovo jezero*, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine XIII, Sarajevo 1906, 367.

Petrinec 2009

M. Petrinec, *Groblja od 8. do 11. stoljeća na području ranosrednjovjekovne hrvatske države*, Split 2009.

Petrinec, Šeparović, Vrdoljak 1999

M. Petrinec, T. Šeparović, B. M. Vrdoljak, *Arheološka zbirka Franjevačkog muzeja u Livnu*, Split-Livno 1999.

Šlaus 2010

M. Šlaus, *Rezultati antropološke analize osteološkog materijala s nalazišta Doljani*, Zagreb 2010.

Frühmittelalterliche Bestattungen am Fundort Doljani-Dubine in der Gemeinde Čapljina, Bosnien und Herzegowina

Schlüsselwörter: Doljani, frühmittelalterliche Gräber, Gefäße, heidnisches Ritual

34 |

Am Fuße der Gradina in Doljani in der Gemeinde Čapljina, Bosnien und Herzegowina, wurden frühmittelalterliche Gräber in den Überresten eines größeren antiken Bauwerks entdeckt. Insgesamt erforschte man fünf Gräber mit Knochenresten von fünf Erwachsenen und dreier Kinder. Anstelle der in dieser Zeit üblichen West-Ost Ausrichtung, haben die Gräber, bedingt durch die antike Mauer, eine Süd-Nord Orientierung, wobei der Kopf des Toten gen Süden liegt. Darüber hinaus waren auch bestimmte bauliche Maßnahmen an den Gräbern erkennbar. Grab Nr. 2 (T. II, Bild 3) war an der Nordseite, wo sich die Beine befanden, mit Steinplatten, Fragmenten von Tegulae, Imbrices und Amphoren bedeckt. Zudem war es von Grab Nr. 3 (T. II, Bild 4 und 5), das sich größtenteils unter Grab Nr. 2 befand, durch eine Schotter- und Erdschicht getrennt. Bei den Gräbern Nr. 3, 4 und 5 bezogen sich die baulichen Eingriffe auf das Ebenen des Untergrundes und Bereiches um den Schädel. Unterhalb von Grab Nr. 3 war ein Teil des Felsgesteins heraus gemeißelt, Unebenheiten bei den Gräbern Nr. 4 und Nr. 5 waren mit Erde, Steinen und antikem Baumaterial aufgeschüttet. Interventionen im Schädelbereich wurden bei den Gräbern Nr. 3 (Bild 4), Nr. 4 (T. IV, Bild 1) und Nr. 5 (T. IV, Bild 3) registriert. In allen drei Fällen befanden sich oberhalb der Schädel bis in Schulterhöhe größere und kleinere Steine mit Tegulae-Fragmenten, die in einem Halbkreis angeordnet waren.

Von den erforschten Gräbern erwies sich Grab Nr. 1 (T. II, Bild 1) als besonders interessant. In diesem Grab lag eine weibliche Erwachsene bestattet, die sich halbsitzend am massiven Felsgestein unterhalb des Fußes der antiken Mauer A, in der Ecke zwischen ihr und Trennmauer B, befand (T. I, Plan 1, 2 und 3). Neben ihr fand man die Überreste von Skeletten zweier Kinder unter 2 Jahren sowie ein Keramikgefäß auf der Brust (T. III, Bild 3, 4 und 5). In dem Gefäß entdeckte man Knochen eines erwachsenen Fußes und einer Hand sowie Knochen eines Kindes im Alter zwischen anderthalb und drei Jahren. Dies wirft eine Reihe von Fragen auf, die nicht die Möglichkeit aus-

schließen, dass es sich hierbei um die Bestattung einer erwachsenen Frau mit Kindern neben ihr, aber auch in dem Keramikgefäß, handelt. Auch wenn gemeinsame Bestattungen, selbst jene mit Kindern, an einigen Fundstellen bemerkt wurden, scheint dieser Fund tatsächlich einzigartig zu sein. In diesem Fall, wie auch im Fall von Grab Nr. 4 wo neben Knochen der linken Hand zwei Tierknochen entdeckt wurden (eines Sumpfvogels und kleineren Säugetiers), (T. IV, Bild 2) handelt es sich dabei nicht um Beigaben-Wegzehrung für den Verstorbenen, sondern wahrscheinlich um einen bestimmten Kultakt. Mit Rücksicht auf den spezifischen Inhalt ist demzufolge das Keramikgefäß nicht als Urne sondern als Gefäß zu betrachten, das zu Kultzwecken genutzt wurde.

Sowohl dieses Gefäß (T. III, Bild 3, 4, 5) als auch die anderen (fast identischen) aus Grab Nr. 5 (T. IV, Bild 5) erwiesenen sich als besonders bedeutende Funde, wenn man berücksichtigt, dass das Ausmaß des übrigen archäologischen Materials sehr bescheiden ist (kleiner Bleigegegenstand ähnlich dem unter dem Schädel entdeckten Spindel in Grab Nr. 5 und eine silberne Beere von einem Kopfschmuckring mit Vergoldung, die außerhalb der Gräber entdeckt wurde und wahrscheinlich zu den jüngeren Gräbern auf diesem Gräberfeld gehört). Beide Gefäße haben eine asymmetrische Form, wurden manuell ohne Töpferscheibe angefertigt und sind etwas größer als sonst üblich. Sie ermöglichten diese Bestattungen, die nicht dem gewöhnlichen Schema folgen (die man in einigen Segmenten mit Reihengräberfeldern in Beziehung bringen kann), auf bestimmte Weise im Rahmen frühmittelalterlicher heidnischer Bestattungsbräuche zu betrachten. Auch wenn sie zeitlich mit der Periode von Mitte des 8. Jahrhunderts bis Mitte des 9. Jahrhunderts in Verbindung stehen, könnte dieser Fund meiner Meinung nach und mit Rücksicht auf die Reihe von Umständen auch unter einem früheren zeitlichen Aspekt betrachtet werden, beziehungsweise bereits ab dem 7. Jahrhundert